

Szczecin, dnia 09 września 2022 r.

dr hab. Kinga Flaga – Gieruszyńska, prof. US

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR ADAMA SOBOTY

PT. „ODWOŁANIE WYKONANEJ DAROWIZNY ”

I.

Oceniana praca odnosi się do bardzo dyskusyjnego aspektu konstrukcji prawnej umowy darowizny, co w pełni uzasadnia potrzebę kompleksowego opracowania wskazanego zagadnienia. Odwołanie darowizny, a w szczególności przesłanki skutecznego dokonania tej czynności stanowią od wielu lat przedmiot ożywionej dyskusji ze względu na swój wysoce ocenny charakter. W konsekwencji należy podkreślić, że Autor rozprawy doktorskiej zajął się nie tylko w pełni aktualnym, ale również niezwykle skomplikowanym zagadnieniem o ogromnym znaczeniu dla teorii i praktyki prawa cywilnego materialnego. To czyni pracę niezwykle wartościowym opracowaniem teoretycznym o istotnym rysie praktycznym, co predysponuje ją do zaistnienia na rynku wydawniczym jako znaczącej pozycji w obszarze prawa zobowiązań.

II.

Struktura pracy składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów oraz podsumowania, a także wykazów literatury i orzecznictwa.

Odnosząc się do źródeł wykorzystanych przez Autora, należy zauważyć, że sięgnął on po bardzo szeroki zasób literatury prawa cywilnego materialnego, a w szczególności prawa zobowiązań, przy czym nie ograniczył się do najnowszych opracowań, ale zaprezentował również w odpowiednim zakresie klasyczne pozycje, mające istotne znaczenie dla ewolucji interpretacji tytułowej czynności i jej przesłanek. Jednocześnie warto podkreślić rzetelność Doktoranta w zakresie przywołania źródeł

związanych z dorobkiem judykatury w omawianym zakresie. W tym przypadku pojawił się bardzo szeroki zasób orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, a także niezbędne orzeczenia Naczelnego Sądu Administracyjnego. Uzupełnienie źródeł praktycznymi aspektami dotyczącymi m.in. przesłanek odwołania wykonanej darowizny z pewnością wpływa bardzo pozytywnie na ocenę wartości merytorycznej recenzowanej rozprawy.

Jeżeli chodzi o strukturę wewnętrzną pracy, to należy ją ocenić jako prawidłową, ponieważ przedstawiona przed Doktoranta treść została uporządkowana i przeanalizowana w logiczny i przejrzysty sposób, począwszy od zagadnień o charakterze ogólnym poprzez coraz bardziej szczegółowe rozwiązania odnoszące się do tytułowego zagadnienia.

III.

Pierwszą częścią rozprawy jest bardzo rozbudowany wstęp, w którym Autor nie tylko przedstawił ogólne uwagi wprowadzające, ale również poddał szczegółowej analizie swoje zamiary odnośnie do zakresu badań, celu i tez rozprawy a także stosowanych metod badawczych. Takie przemyślane i rozbudowane rozważania stanowią doskonałe wprowadzenie, porządkujące tok późniejszych rozważań Autora i prezentowanych przez niego poglądów na tle dorobku doktryny i judykatury.

W rozdziale I, poświęconym umowie darowizny Autor skoncentrował się na aspektach przedmiotowych i podmiotowych tej umowy, a przede wszystkim poddał odpowiedniej analizie problematykę charakteru prawnego umowy darowizny, co ma podstawowe znaczenie dla szczegółowych wypowiedzi odnoszących się do odwołania wykonanej darowizny. Należy zgodzić się z wyrażonym na s. 48 końcowym wnioskiem wyprowadzonym z tych rozważań, zgodnie z którym „darowizna jest czynnością prawną, umową nazwaną, zawieraną co do zasady *inter vivos*, tradycyjnie regulującą przeniesienie praw, zobowiązującą, choć z uwagi na brzmienie innych przepisów Kodeksu cywilnego, wywołującą w wielu przypadkach skutki również rzeczowe, a przy tym umową jednostronnie zobowiązującą, nieodpłatną, przysparzającą i kauzalną”.

W tej części pracy pojawiły się również istotne zagadnienia dotyczące treści umowy darowizny, w zasadniczy sposób wpływające na problematykę jej wykonania,

a także odwołania już wykonanej darowizny. Doktorant w prawidłowy sposób w tej części przedstawia poszczególne elementy charakteryzujące umowę darowizny, między innymi zwracając uwagę, że sam przymiot nieodpłatności nie oznacza jeszcze, że dana czynność zostanie uznana za darowiznę (s. 59). Co więcej, Doktorant trafnie zauważa, że darowiznami nie są podobne czynności prawne, w tym umowy o pozornie tożsamym charakterze, takie jak np. te, na mocy których jedna ze stron zrzeka się prawa, którego jeszcze nie nabyła albo które nabyła w taki sposób, że w razie zrzeczenia się – prawo uważane jest za nienabyte.

Na gruncie tych rozważań o charakterze ogólnym pojawiają się w rozdziale II zagadnienia dotyczące zawarcia i wykonania umowy darowizny. Jak słusznie dostrzega Autor, precyzyjne ustalenie, w którym momencie darowizna może zostać uznana za „wykonaną”, stanowi warunek zastosowania instytucji odwołania „wykonanej” darowizny oraz rzutuje bezpośrednio na zakres jej zastosowania (s. 69). Na kolejnych stronach pracy Doktorant w wystarczająco pogłębiony sposób poddaje analizie poszczególne tryby zawierania umowy darowizny, w tym tryb ofertowy. Jednocześnie Doktorant zwraca uwagę na szczególną formę oświadczenia darczyńcy wymaganą przez ustawodawcę oraz inne elementy konstrukcyjne skutecznego wykonania omawianej czynności prawnej. W tym Autor rozprawy odnosi się do ciekawego zagadnienia pominięcia przez ustawodawcę w art. 890 k.c. problemu formy oświadczenia woli obdarowanego i wynikających stąd konsekwencji dla kształtowania tej formy w praktyce (s. 77).

W kolejnej części omawianego rozdziału Doktorant dokonuje wyczerpującego omówienia problemu wykonania umowy darowizny. To zagadnienie wywołuje bardzo ożywioną dyskusję w doktrynie prawa cywilnego materialnego, którą Autor kompetentnie omawia, wskazując z jednej strony na zwolenników powiązania skutków wykonania umowy z zachowaniem jej formy, a z drugiej strony wskazuje, że pojawiają się – m.in. w orzecznictwie SN - poglądy uznające, że dla wykonania umowy darowizny konieczne jest również przeniesienie posiadania rzeczy (wydanie przedmiotu darowizny) (s.86). W tym względzie należy podkreślić bardzo szeroką analizę dokonaną przez Doktoranta odnośnie do poglądów doktryny, a także orzecznictwa, wzbogaconą również jego własnymi przemyśleniami.

W rozdziale III Doktorant przeszedł do wstępnej analizy tytułowego zagadnienia dokonując ogólnej charakterystyki rozwiązań prawnych leżących u podstaw badania przesłanek i istoty odwołania wykonanej darowizny.

Należy podkreślić, że na wstępie Autor zwrócił uwagę na ogólną konstrukcję instytucji osłabiających stosunek darowizny, trafnie podnosząc, że umowa ta podobnie jak inne czynności prawne nieodpłatne jest traktowana przez ustawodawcę odmiennie na wielu płaszczyznach, a traktowanie to zmierza między innymi do zwiększenia ochrony podmiotu dokonującego nieodpłatnego przysporzenia poprzez osłabienie ich trwałości (s. 95). Na tym tle Doktorant wymienia i syntetycznie charakteryzuje poszczególne regulacje dotyczące umowy darowizny, wywołujące tego rodzaju skutek. W dalszej części omawianego rozdziału pojawia się również kompleksowa analiza samej regulacji odwołania wykonanej darowizny, ponieważ jak trafnie zauważa Doktorant konstrukcja ta nie zamyka się tylko w postanowieniach art. 899 § 1 k.c. (s. 97).

Nie sposób pominąć wartościowych i rzetelnie przygotowanych rozważań Doktoranta dotyczących charakteru prawnego odwołania wykonanej darowizny, przy czym trafnie wnioskuje on, że odwołanie wykonanej darowizny stanowi jednostronną czynność prawną o charakterze kształtującym prawo, którą uznać należy jednak za rodzajowo specyficzną i odrębną od innych przewidzianych prawem instytucji (s. 103).

Rozważania te byłyby niepełne, gdyby Autor we właściwy sposób nie odniósł się do *ratio legis* wprowadzenia przez ustawodawcę konstrukcji odwołania wykonanej darowizny. W tym względzie Doktorant, opierając się o dorobek doktryny, trafnie i w wystarczająco pogłębiony sposób nakreśla cele tej instytucji, w tym cel kompensacyjny, represyjny a także cel prewencyjny. Należy zgodzić się z Autorem, że szczególne znaczenie w tym względzie należałoby przypisać ochronie darczyńcy w razie nagannego zachowania obdarowanego. Niewątpliwie ciekawe są również rozważania Doktoranta odnoszące się do problemów podmiotowych celów odwołania darowizny, które rozpatruje on z trzech perspektyw - darczyńcy, obdarowanego oraz niebędących stronami umowy osób bliskich darczyńcy i jego spadkobierców (s. 105). To kolejny aspekt rozważań, który podnosi wartość merytoryczną ocenianej pracy. W tej części rozprawy pojawia się również jedno z najistotniejszych zagadnień, jakim jest

prawidłowe zdefiniowanie przesłanek odwołania wykonanej darowizny. Z uwagi na głęboki rys subiektywizmu zakotwiczony w tej konstrukcji są to szczególnie ważne analizy, bowiem odnoszą się one do tak niedookreślonych pojęć i wartości jak „wzgląd moralny” czy „obowiązek wdzięczności”. Jak można wywnioskować to z trafnych rozważań Autora, te i inne pojęcia odnoszące się do tytułowego zagadnienia stanowią przedmiot nieustannej dyskusji, która wynika również ze zmian interpretacyjnych, związanych z ewolucją stosunków społecznych i rodzinnych, jakiej doświadczamy w dłuższej perspektywie czasu. Problem ten rozszerza się również na kwestie związane z oceną kwalifikowanych form niewdzięczności obdarowanego, które można by zdefiniować jako „rażącą niewdzięczność”. Jak zauważa Autor na s. 121, jedyną pozytywną przesłanką odwołania wykonanej darowizny pozostaje właśnie rażąca niewdzięczność obdarowanego względem darczyńcy, a rangi takiej przesłanki nie sposób przyznać obowiązkowi wdzięczności obdarowanego.

O tym, że Doktorant dokonał wszechstronnej analizy poglądów doktryny i orzecznictwa, a przy tym wypracował swoje własne stanowisko, świadczy również to, że dostrzegł pojawiający się w niektórych pozycjach literatury poglądy tworzące inne przesłanki odwołania wykonanej darowizny. W tym przypadku badacze tworzą tzw. „wyłączenia” bądź „przesłanki negatywne” (s. 121 i n.). W konsekwencji Autor podkreśla, że podejmuje działania zmierzające do stworzenia agregatu wszystkich poglądów, identyfikujących czynniki, które mogą uniemożliwić darczyńcy odwołanie wykonanej darowizny. W efekcie Doktorant przyznaje, że istnieją takie przesłanki negatywne jak udzielenie przebaczenia obdarowanemu, upływ terminu i związany z nim moment powzięcia wiedzy o niewdzięczności obdarowanego czy też zrzeczenie się prawa odwołania darowizny wykonanej. Przesłankom tym zresztą poświęca odrębny rozdział, który będzie przedmiotem późniejszej analizy. Uzupełnieniem omawianej problematyki jest zwrócenie uwagi przez Doktoranta na problem tzw. hipotetycznych przesłanek odwołania wykonanej darowizny a więc takich zdarzeń, które potencjalnie mogłyby stanowić uzasadnienie dla ustawowego rozszerzenia prawa do odwołania prawa darowizny wykonanej (s. 123 i n.). Rozważania te są kompleksowe i rzetelnie uargumentowane.

Rozdział IV pracy Doktorant poświęca wskazanej wyżej przesłance pozytywnej odwołania darowizny, jaką jest rażąca niewdzięczność obdarowanego względem darczyńcy. Trafnie w pracy pojawia się rozczłonkowanie normy kreującej tę przesłankę na elementy przedmiotowe i podmiotowe, a także propozycja ze strony Doktoranta dotycząca modelu oceny tej przesłanki, co przecież stanowi najistotniejszy problem praktyczny w zakresie stosowania tej normy.

W odniesieniu do analizy przedmiotowej rażącej niewdzięczności, Doktorant zbudował kompleksowy obraz tego pojęcia, jednocześnie przedstawiając w wyczerpujący sposób jego istotę, zakres i treść. Co więcej, aby dokonać jego prawidłowej charakterystyki, sięgnął do niezbędnych instrumentów i narzędzi opartych na dorobku teorii prawa oraz nauki prawa cywilnego materialnego. W konsekwencji przedstawił „rażącą niewdzięczność” jako zwrot niedookreślony, a zarazem czyn prawny, co pozwala na przeanalizowanie tej przesłanki na tle innych konstrukcji ogólnych o tym charakterze.

Z uwagi na niedookreśloność wskazanego pojęcia, naturalną kontynuacją staje się potrzeba przedstawienia obiektywnych i subiektywnych kryteriów oceny „rażącej niewdzięczności”. Jak zauważa Doktorant na s. 135, ciężar nadania treści tej przesłance został przez ustawodawcę przesunięty na doktrynę i orzecznictwo. Jednocześnie należy zgodzić się z Autorem, że ten celowy zabieg powoduje, iż treść przesłanki odwołania wykonanej darowizny, mimo upływu czasu pozostaje aktualna, gdyż każdorazowo uwzględnia indywidualne okoliczności danego przypadku, jednocześnie zapewniając luz decyzyjny po stronie podmiotu stosującego prawo (s. 135). Autor w obszernych analizach poświęconych tej problematyce koncentruje się na próbie obiektywizacji rażącej niewdzięczności, choć jednocześnie dostrzega problem subiektywizacji tego pojęcia w zależności od okoliczności konkretnej sprawy. Jak podnosi na s. 150, w szczególności na gruncie kryterium obiektywnego powstaje wątpliwość, jakie dokładnie czynniki wpływają na uznanie danego zachowania jako rażąco niewdzięcznego z perspektywy „rozsądnego uczestnika obrotu” czy też „ocen hipotetycznie ogólnie przyjętych w społeczeństwie”.

Niewątpliwie jedną z najbardziej wartościowych części rozprawy doktorskiej są bardzo obszerne, przemyślane i prawidłowo poprowadzone badania odnoszące się do

poszczególnych kryteriów oceny zaistnienia stanu rażącej niewdzięczności. W zakresie kryteriów o charakterze obiektywnym, Doktorant wyróżnia: a) środowisko społeczne i zwyczaje na danym obszarze, pokazując jak duże znaczenie ma specyfika danego środowiska, jego przekonań moralnych oraz przyjętych obyczajów, b) rodzaj więzi łączącej strony, której wpływ wynika przede wszystkim z tego, że im więzi są „dalsze”, tym bardziej będzie wzrastać tolerancja na potencjalnie niewdzięczne zachowania obdarowanego, c) charakter stosunków łączących stron – jak zauważa Autor może okazać się, że rzeczywiste relacje stron znacznie odbiegają od modelu i np. określić należy je jako „chłodne” już w chwili zawarcia umowy darowizny (s. 155), d) cechy indywidualne zainteresowanych osób – odnoszące się do takich elementów jak np. poziom obciążenia pracy uniemożliwiający należyte sprawowanie opieki nad darczyńcą czy odmienną ocenę wartości rodzinnych, np. w perspektywie rozvodu obdarowanego, e) cele darczyńcy, który może również oczekiwać nadmiernej, wykraczającej poza standardy wdzięczności ze strony obdarowanego (tu ciekawy jest przykład w postaci celu uniknięcia dalszego egzekwowania należnego świadczenia alimentacyjnego) (s.160), f) charakter przedmiotu darowizny – w tym zakresie Doktorant stawia ważną hipotezę, że obdarowanie przedmiotem unikatowym, wyjątkowym, mającym z punktu widzenia darczyńcy istotne znaczenie, w tym wartość sentymentalną (niekoniecznie pieniężną) może być objęte surowszymi kryteriami (s. 164), g) wartość przedmiotu darowizny - należy zgodzić się z poglądem wyrażonym przez Doktoranta na s. 165, że nie ma znaczenia ta wartość sama w sobie, ale decydujące znaczenie ma indywidualizacja wartości przedmiotu darowizny z punktu widzenia majątku zarówno obdarowanego, jak i darczyńcy.

Kolejną kategorią wnikliwie przeanalizowaną przez Doktoranta są kryteria subiektywne, co jest uzasadnione faktem, iż zachowanie się obdarowanego jest uznane za wysoce niewłaściwe przy uwzględnieniu zarówno miernika obiektywnego jak i subiektywnego. Ten ostatni odnosi się przede wszystkim do kwalifikowanej formy niewdzięczności, określonej przez ustawodawcę jako „rażąca”. W tym przypadku nie można więc jako przesłankę odwołania wykonanej darowizny uznać każde nieodpowiednie lub naganne zachowanie obdarowanego wobec darczyńcy. W tym względzie Doktorant podejmuje bardzo udaną próbę zrekonstruowania elementów

pozwalających na zakwalifikowanie lub wykluczenie danego zachowania darczyńcy jako „rażącej niewdzięczności”. W pierwszym rzędzie Autor zwraca uwagę na konieczność szczególnego natężenia, głębokości, rozmiaru czy też dotkliwości czynionego zła („istotność naruszeń”), a następnie zauważa aspekt winy, świadomości, zamiaru, umyślności, złej intencji, motywu czy celu obdarowanego (s. 174). Tak wieloaspektowe, bardzo precyzyjne i oparte o szeroki materiał źródłowy przedstawienie wskazanego zagadnienia zasługuje na nie tylko na aprobatę, ale wręcz na wyróżnienie. W ten sposób Doktorant pokazuje swoje zaangażowanie i rzetelność podejścia do analizy tytułowego zagadnienia. O kompleksowości przedstawionych poglądów świadczy szerokie spektrum pojęć tożsamyh lub powiązanych z określeniem niewdzięczności jako rażącej, takich jak np. powtarzalność, ciągłość czy wielość zachowań. Jednocześnie Autor zwraca uwagę, że istotne znaczenie dla oceny zachowania obdarowanego ma również stwierdzenie, iż są to zachowania jednorazowe albo incydentalne (s. 192).

Osobną problematyką omawianą w rozprawie w tym kontekście jest kwestia sklasyfikowania działania lub zaniechania obdarowanego jako czynu zabronionego w rozumieniu prawa karnego. W tym względzie również Doktorant dokonuje właściwego cieniowania tej kategorii przesłanek, wskazując, że nie każdy czyn przestępny jest równoznaczny z rażącą niewdzięcznością wobec darczyńcy, wskazując w szczególności na takie sytuacje, w których sąd karny stwierdzi nieznaczny stopień winy i społecznej szkodliwości czynu (s. 195). Jednocześnie Doktorant nie zamyka się tylko w obszarze prawnokarnym, ponieważ wskazuje również na problematykę złamania innych przepisów prawa albo norm pozaprawnych (np. deliktu cywilnego, czy też naruszenia określonych zasad współżycia społecznego obowiązujących w danym środowisku) (s. 197 i n.). W tym przypadku również Autor przedstawia bardzo wyważone stanowisko, nie przesądzając, że czyny tego rodzaju są automatycznie zrównane z rażącą niewdzięcznością, a jednocześnie trafnie na s. 200 podnosi, że zachowanie obdarowanego nie musi stanowić deliktu, niewykonania zobowiązania lub pozostawać w innej sprzeczności z prawem, aby możliwe było uznanie je za rażąco niewdzięczne.

Doktorant nie ucieka również od szerokiej analizy bardziej szczegółowych aspektów obrazujących spektrum zachowań, które mogą być rozważane jako rażąca

niewdzięczność, przy czym precyzyjnie wskazuje, które z tych zachowań powinny być z zakresu tego pojęcia wyłączone. W pierwszym rzędzie odnosi się to do problemu polecenia darczyńcy z art. 893 k.c., ale również pojawiają się niezwykle ciekawe kwestie dotyczące poszczególnych aspektów życia osobistego czy też dóbr osobistych obdarowanego np. w kontekście zmiany nazwiska albo wyznania lub przynależności politycznej przez obdarowanego (s. 211 i n.).

Odrębną kwestią przedstawioną przez Doktoranta jest problematyka świadomości nieprzyjaznego zamiaru i motywacji obdarowanego. W tej części pracy Autor poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy pojęcie rażącej niewdzięczności wiąże się z pojęciem winy w rozumieniu technicznoprawnym (s. 213). Na kanwie ogólnych rozważań związanych z pojęciem winy w ujęciu ogólnym, Autor prawidłowo nakreśla poglądy różnych przedstawicieli doktryny, którzy w rozmaity sposób interpretują znaczenie winy w tym kontekście, a niekiedy – wprost przeciwnie - nie posługują się ani pojęciem winy, ani też nie odwołują się wprost do przepisów wyłączających odpowiedzialność w przypadku winy normatywnej (s. 217). W tym aspekcie Autor odrzuca zawężanie analizy rażącej niewdzięczności jedynie do przypadku winy w rozumieniu normatywnym, zbieżnym z wykorzystaniem jej między innymi w prawie deliktów i kontraktów (s. 221). Autor proponuje w tym względzie zastąpienie normatywnego ujęcia winy elastyczniejszym wymogiem „świadomości” na gruncie najistotniejszej przesłanki odwołania wykonanej darowizny, co w jego ocenie zwiększa ocenność i redukuje sztywność omawianej regulacji prawnej, pozwalając na trafniejsze zastosowanie przepisów prawa (s. 227). Tak szerokie ujęcie należy uznać za właściwe, ponieważ pozwala ono na objęcie przesłanką rażącej niewdzięczności również takich zachowań, które wymykają się normatywnej kategorii winy, a które następują ze strony obdarowanego z pełną świadomością ich dotkliwości dla darczyńcy (np. obraźliwe odnoszenie się do darczyńcy czy też utrudnianie mu wspólnego życia z obdarowanym w jednym gospodarstwie domowym). Co więcej, pojawia się w tym momencie możliwość wyłączenia z pojęcia rażącej niewdzięczności takich krzywd, które są wyrządzone przypadkowo i nie były przez obdarowanego zamierzone.

Warto podkreślić, że Doktorant zakończył przedstawione wyżej rozważania bardzo obszernymi analizami własnymi, co świadczy o dużej samodzielności

prowadzonych przez niego badań naukowych. Należy zgodzić się ze stanowiskiem Doktoranta, że wyodrębnienie motywacji obdarowanego jako istotnego, negatywnego czynnika wpływającego na ocenę jego zachowania jako rażąco niewdzięcznego jest konieczne. Przy czym Doktorant w tym przypadku wyraźnie odróżnia kryterium motywacji od pojęcia winy i zamiaru. Jak zauważa na s. 244, wszystkie powyższe kryteria należy bowiem od siebie odróżnić, w przypadku świadomości kładąc nacisk na rozpoznanie znaczenia swojego zachowania przez obdarowanego, w ramach zamiaru - na stosunku obdarowanego do danego zachowania i wreszcie w ramach motywacji – na przyczynach tego zachowania.

W drugiej części omawianego rozdziału, Doktorant przedstawia aspekty podmiotowe przesłanki rażącej niewdzięczności, trafnie zauważając, że literalna wykładnia, ograniczona wyłącznie do obdarowanego i darczyńcy, nie wyjaśnia wszystkich wątpliwości występujących w tym zakresie. Na gruncie szerokiej analizy orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych, Doktorant m.in. wskazuje na konieczność funkcjonalnego podejścia do przepisów regulujących odwołanie wykonanej darowizny, także poprzez odstępianie od ich odczytywania w sposób literalny, sugerujący udział w tytułowej czynności wyłącznie osób fizycznych. W dalszej części pracy Autor przedstawia krąg podmiotów, które mogą okazać względem darczyńcy rażąca niewdzięczność. Pozornie wydawać by się mogło, że ogranicza się do osoby obdarowanego, jednak nie można wykluczyć, iż pojęcie to należałoby odnieść także do innych podmiotów, przede wszystkim przedstawicieli obdarowanego, spadkobierców obdarowanego oraz innych osób bliskich obdarowanego, zwłaszcza korzystających z przedmiotu darowizny. Na stronie 255 i n. Autor dokonuje głębokiej analizy tego problemu i dochodzi m.in. do wniosku, że z przyczyn leżących w sferze moralnej i etycznej, dopuszczalne jest przypisanie obdarowanemu rażącej niewdzięczności związanej z nagannymi zachowaniami innych osób. Teza ta wydaje się szczególnie istotna w sytuacji, gdy obdarowany toleruje takie zachowania osób trzecich albo obdarowany jest ofiarą osób, które korzystają z darowizny, jednocześnie dopuszczając się czynów nagannych wobec darczyńcy i obdarowanego.

Z drugiej strony, Autor przedstawił zarysowany bardzo dokładnie katalog podmiotów potencjalnie dotkniętych rażąca niewdzięcznością, między innymi

koncentrując się na problemie czy przesłanką odwołania wykonanej darowizny będą jedynie zachowania obdarowanego skierowane „bezpośrednio przeciwko osobie darczyńcy”. W tym względzie znów należy podkreślić rzetelność i precyzyjność wywodów Doktoranta opartych na dogłębnej analizie poglądów doktryny i orzecznictwa. Trzeba jednocześnie zgodzić się ze stanowiskiem, iż względy moralne i etyczne, jeśli są wystarczająco silne, wymagają odejścia od literalnej wykładni przepisu art. 898 § 1 k.c., nie sposób bowiem przyjąć, że np. negatywne odnoszenie się przez obdarowanego do osoby bliskiej darczyńcy może zostać przez darczyńcę zignorowane. Podobnie należy odnieść się do problemu zachowań wobec majątku, jeśli będą one spełniały dodatkowe wymagania postawione wobec przesłanki rażącej niewdzięczności.

Jak wskazano, Doktorant w ostatniej części tego rozdziału przedstawia propozycje modelu oceny przesłanki rażąco niewdzięcznego zachowania obdarowanego względem darczyńcy. Stanowi to niezwykle interesujące narzędzie dla podmiotów stosujących prawo, ponieważ pozwala na przeprowadzenie procesu myślowego zmierzającego do oceny poszczególnych kryteriów, które uzasadniają lub wykluczają przyjęcie, iż w danym stanie faktycznym mamy do czynienia z rażąco niewdzięcznością obdarowanego. Zaletą tego modelu jest to, że między innymi odchodzi on od literalnej wykładni przepisów, pokazując możliwość analizy poszczególnych przypadków w sposób wysoce zindywidualizowany i dostosowany do takich kryteriów jak środowisko, indywidualne cechy i inne okoliczności kluczowe dla przedmiotowej oceny.

W rozdziale V Autor zajmuje się drugą stroną tytułowego zagadnienia, ponieważ koncentruje się na kwestii wyłączenia prawa odwołania wykonanej darowizny. W tym aspekcie Doktorant przedstawia przede wszystkim te przesłanki, które *expressis verbis* wynikają z przepisów Kodeksu cywilnego. W konsekwencji dokonuje rzetelnej, znów opartej na dorobku doktryny i orzecznictwa oraz własnych przemyśleniach analizy konstrukcji udzielenia przebaczenia obdarowanemu (art. 899 § 1 k.c.), upływu terminu i związanego z nim momentu powzięcia wiedzy o niewdzięczności obdarowanego (art. 899 § 3 k.c.), a także czynienia przez darowiznę zadość obowiązкови wynikającemu z zasad współżycia społecznego (art. 902 k.c.). Jednak z uwagi na przewijający się przez całą rozprawę doktorską wątek postulowanej przez Doktoranta elastyczności

konstrukcji odwołania wykonanej darowizny, również w tym aspekcie Autor konsekwentnie wykracza poza ramy literalnej wykładni omawianych przepisów, wskazując pozostałe czynniki, które mogą uniemożliwić darczyńcy odwołanie wykonanej darowizny, w tym śmierć obdarowanego albo darczyńcy. Zwłaszcza ta ostatnia część analizy dokonanej przez Doktoranta świadczy o jego otwartym. Ale wyważonym podejściu do interpretacji prawa i umiejętności sięgania również do konstrukcji ogólnych prawa cywilnego materialnego w celu zinterpretowania jego postanowień szczegółowych. Szczególnie jest to widoczne w odniesieniu do zrzeczenia się prawa odwołania darowizny wykonanej (art. 353¹ k.c.).

Jednak szczególną uwagę w odniesieniu do tego rozdziału warto poświęcić wnioskowi zawartemu na s. 362 i n., ponieważ w nich pojawia się własne stanowisko Doktoranta co do istoty omawianych przesłanek negatywnych, które określa on jako samodzielne i rozłączne, przyjmując tym samym, że zaistnienie i wykazanie którejkolwiek z opisanych przesłanek powoduje niemożność przyjęcia skutecznego odwołania wykonanej darowizny (s. 363). To oczywiście nie wyklucza możliwości jednoczesnego zaistnienia więcej niż jednej przesłanki. Jednak ta uwaga nie zamyka dociekań Doktoranta, który wskazuje, że omawiane przesłanki negatywne pozostają problematyczne z punktu widzenia dwóch ścierających się ze sobą wartości, tj. sztywności zapewniającej pewność prawa i elastyczności, którą uzasadnia moralność i etyka. Problem ten szczególnie widać w aspekcie analizy przesłanki dotyczącej upływu terminu.

W rozdziale VI Autor przedstawia z kolei podmioty uprawnione do odwołania darowizny, zajmując się m.in. problemem dopuszczalności tego odwołania przez przedstawiciela ustawowego albo pełnomocnika darczyńcy czy też przez rzecznika interesu publicznego, jakim jest prokurator. W tym przypadku również Doktorant nie dokonuje uproszczeń, ale szczegółowo odnosi się do poszczególnych kategorii przedstawicieli darczyńcy, wskazując na możliwość odwołania przez nich w imieniu darczyńcy wykonanej darowizny. W wyniku przeprowadzonych rozważań co do szeroko rozumianych przedstawicieli darczyńcy, w tym przedstawicieli ustawowych, ale także i pełnomocników, Doktorant nie dostrzega uzasadnienia dla wykluczenia możliwości działania tych podmiotów w imieniu darczyńcy.

Ciekawe są również jego poglądy dotyczące uprawnień w tym zakresie posiadanych przez prokuratora, co do którego Doktorant wskazuje, że nie ma podstaw do wykluczenia m.in. możliwości wytoczenia przez prokuratora na rzecz darczyńcy powództwa zmierzającego do zwrotu przedmiotu darowizny, gdy darczyńca dokonał już aktu odwołania darowizny. W razie braku odwołania darowizny, powództwo takie może być przez sąd oddalone.

Jednocześnie Doktorant zauważa i w odpowiednio pogłębiony sposób analizuje legitymację prawną spadkobierców darczyńcy co do prawa odwołania wykonanej darowizny. Co więcej, zauważa on, że z perspektywy uprawnień spadkobierców wiedza co do zaistnienia przesłanek odwołania istniejąca u darczyńcy nie ma znaczenia, a nawet idąc dalej – nie ma znaczenia to, że darczyńca zdążył przed śmiercią rozpoznać znaczenie i sprawcę czynu obdarowanego a następnie zachowanie to obdarowanemu przebaczył (s. 392 i n.). Swoje rozważania w tym względzie Doktorant przedstawia nie tylko w oparciu o teoretyczne analizy doktryny, ale także wzbogaca je praktycznymi przykładami co do poszczególnych przesłanek odwołania darowizny w aspekcie realizacji uprawnień przez spadkobierców. Szczególnie widoczne jest to w rozważaniach dotyczących biegu terminu do odwołania darowizny, co do którego Doktorant proponuje zastosowanie jednolitej koncepcji, zgodnie z którą termin ten rozpoczyna bieg od dnia dowiedzenia się przez spadkobierców darczyńcy o rażącej niewdzięczności obdarowanego, z zastrzeżeniem jednakże, że nie może rozpocząć się wcześniej niż z chwilą śmierci darczyńcy (s. 411). Stanowisko to poparte jest argumentacją osadzoną nie tylko na analizie przepisów dotyczących umowy darowizny, ale również niezbędnych konstrukcji dotyczących ogólnych postanowień prawa spadkowego. Widać to na przykładzie m.in. koncepcji zakładającej, że każdemu ze spadkobierców darczyńcy przysługuje samodzielne uprawnienie do odwołania wykonanej darowizny ze skutkiem ograniczonym wysokością udziału spadkowego danego spadkobiercy i zakresem, w jakim przedmiot darowizny wszedłby do majątku spadkowego po zmarłym darczyńcy w braku dokonania przez niego darowizny (s. 427).

Kolejna część ocenianej rozprawy została poświęcona formie, treści i adresatowi oświadczenia o odwołaniu wykonanej darowizny. Co do formy Doktorant jako punkt wyjścia przyjął reguły ogólne prawa cywilnego, związane z formą czynności prawnych

i skutkami jej niezachowania, a następnie poddał analizie w sposób bardziej szczegółowy możliwe sposoby odwołania wykonanej darowizny, poświęcając uwagę takim kwestiom jak skuteczność oświadczenia złożonego w testamencie, złożenie powództwa cywilnego czy też dokonanie czynności procesowych w toku postępowania sądowego. Tak szerokie ujęcie czyni omawianą część rozprawy kompleksową, a także świadczy o dogłębnym przeanalizowaniu przez Doktoranta aspektów formalnych tytułowej czynności prawnej.

Podobnie bardzo pozytywnie należy ocenić rozważania zawarte w części odnoszącej się do treści oświadczenia o odwołaniu wykonanej darowizny, przy czym szczególną uwagę – co należy uznać za trafne rozwiązanie – Doktorant poświęcił wątpliwości co do tego czy w oświadczeniu o odwołaniu wykonanej darowizny należy zawrzeć przyczynę odwołania pod rygorem bezskuteczności tej czynności (s. 448 i n.). Wartość merytoryczną tych rozważań podnosi fakt, że Autor odniósł się nie tylko do oświadczenia w formie klasycznej, ale również dostrzegł ciekawe zagadnienie związane ze składaniem tego oświadczenia w trakcie postępowania sądowego odnoszące się do stanu powagi rzeczy osądzonej. Jak zauważa Autor na s. 454, jeśli w trakcie procesu darczyńca nie powołałby się na uzasadnienie odwołania darowizny określonych zdarzeń, o których posiadał wiedzę, a które miały miejsce przed dokonaniem przez niego odwołaniem darowizny, to nie sposób po prawomocnym wyroku oddalającym na zdarzeniach tych oprzeć kolejnego odwołania – z przyczyn związanych z *res iudicata*. Uzupełniając kwestię złożenia oświadczenia w przedmiocie odwołania wykonanej darowizny, Doktorant przedstawił również kwestię adresata tego oświadczenia, w aspekcie możliwości jego skutecznego złożenia względem osób, które działają w imieniu i na rzecz obdarowanego. W tym przypadku Autor wykazuje jednak daleko idącą ostrożność, odsyłając do okoliczności konkretnej sprawy, w tym zastosowania wymogu dodatkowego umocowania w przypadku pełnomocnictwa procesowego, którego zakres określa art. 91 k.p.c.

Rozdział VIII ocenianej pracy odnosi się do skutków odwołania darowizny, przy czym w tym względzie Doktorant wskazuje na kluczowe znaczenie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, zważywszy, że uregulowanie prawne tych skutków jest lakoniczne i odsyła właśnie do postanowień kodeksowych o bezpodstawnym

wzbogaceniu. Autor trafnie zwraca uwagę, że w doktrynie pojawiają się niezbyt precyzyjne określenia co do skutku unicestwiającego umowę darowizny, co utrudnia określenie jego istoty. W tym względzie Doktorant we właściwy sposób pokazuje ewolucję i niejednorodność poglądów dotyczących tej materii. W efekcie na s. 474 Autor przyłącza się do dominującego w doktrynie, a także w pełni jednolitego w orzecznictwie stanowiska zakładającego wyłącznie obligacyjne skutki odwołania wykonanej darowizny. Jednocześnie na s. 476 podkreśla, że dla osiągnięcia rzeczowego skutku odwołania darowizny, kolejną czynnością po akcie odwołania darowizny powinno być zwrotne przeniesienie przedmiotu darowizny.

W drugiej części omawianego rozdziału Autor szczegółowo odnosi się do odesłania do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, nakreślając funkcje, jakie to odesłanie pełni, a jednocześnie wskazując w jaki sposób skutki te mogą być odzwierciedlone. W tej mierze omawia zwrot w naturze, substytutu zwrotu w naturze, a także wygaśnięcie obowiązku zwrotu korzyści. Rozważania te jednak nie zamykają się na tych podstawowych kwestiach, ale są wzbogacone o wiele wątków pobocznych, wśród których na podkreślenie zasługuje m.in. problematyka rozliczenia nakładów poczynionych przez obdarowanego na rzecz będącą przedmiotem darowizny. W ostatniej części rozdziału VIII, Doktorant przedstawia inne skutki odwołania wykonanej darowizny, pokazując tak ważne kwestie praktyczne jak na przykład wpływ tego odwołania na obciążenia, które istnieją na przedmiocie darowizny (w tym hipoteki). W tym względzie odnosi się nie tylko do stosunku prawnego istniejącego pomiędzy obdarowanym a darczyńcą, ale również analizuje prawa osób trzecich np. w aspekcie zaskarżenia określonych czynności prawnych skargą pauliańską przez wierzycieli obdarowanego.

Ostatnim zagadnieniem o charakterze szczegółowym, które zostało omówione w recenzowanej rozprawie jest problematyka odwołania wykonanej darowizny w sytuacji, gdy np. doszło do obdarowania małżonków albo obdarowany małżonek pozostaje w określonym ustroju majątkowym małżeńskim. Doktorant poświęca również uwagę przypadkowi, w którym to małżonkowie są darczyńcami. W konsekwencji Doktorant bardzo wnikliwie i obszernie przedstawia wszystkie możliwości odnoszące się do odwołania darowizny wchodzącej w skład nie tylko majątku osobistego, ale również

majątku wspólnego małżonków, także w przypadku, gdy odwołanie odnosi się do jednego z obdarowanych małżonków. Jak trafnie zauważa Autor, w takim przypadku darczyńca może żądać przeniesienia na niego udziału należącego do małżonka, w stosunku do którego darowiznę odwołał, a jeśli nie jest to możliwe – zwrotu wartości tego udziału (art. 405 k.c.). Autor również dopuszcza możliwość odwołania darowizny przedmiotu pochodzącego z majątku wspólnego małżonków przez jednego z małżonków będącego darczyńcą, zarówno, gdy ustawowa wspólność majątkowa między małżonkami ustała, jak i wtedy, gdy trwa nadal (np. s. 600).

Pracę doktorską zamyka rozbudowane podsumowanie, które przede wszystkim zawiera szczegółowe propozycje postulatów de lege ferenda, a także uporządkowaną i przejrzystą argumentację uzasadniającą poszczególne przebadane przez Doktoranta tezy rozprawy.

IV.

Recenzowana rozprawa stanowi wynik imponującej, rzetelnej i zasługującej na najwyższą ocenę pracy naukowej Doktoranta, który wykazał się nie tylko pogłębioną, wszechstronną wiedzą odnoszącą się do problematyki umowy darowizny, ale również należycie wykorzystał odpowiedni zasób wiedzy co do prawa rodzinnego, prawa spadkowego oraz innych zagadnień kluczowych dla kompleksowego omówienia tytułowego problemu naukowego.

Doktorant nie tylko sprawnie posługuje się szerokim zasobem orzecznictwa i poglądów doktryny, ale także na ich tle odważnie zajmuje własne stanowisko, przy czym swoje poglądy argumentuje w logiczny i przejrzysty sposób, co ułatwia zrozumienie istoty jego rozważań.

Praca jest przygotowana starannie pod kątem redakcyjnym i językowym, a nieliczne błędy (np. stosowanie określenia „ilość” do desygnatów policzalnych) nie zmieniają bardzo wysokiej oceny zaangażowania i rzetelności Autora, również w aspekcie przygotowania technicznego pracy.

Z powyższych względów, przed sformulowaniem wniosku końcowego, należy podkreślić, że oceniana praca doktorska, z uwagi na swój poziom merytoryczny zasługuje w mojej ocenie na wyróżnienie.

W konsekwencji należy uznać, że przygotowana przez mgr Adama Sobotę rozprawa może stanowić podstawę nadania stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne, bowiem spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.) w zw. z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669).